

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

РОЛЬ ФРЕЙМОВИХ СТРУКТУР У ВІДОБРАЖЕННІ ЗОВНІШНОСТІ ЛІТЕРАТУРНИХ ПЕРСОНАЖІВ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)

До провідних напрямів сучасної мовознавчої науки належить когнітивна лінгвістика, яка вивчає мову з точки зору когнітивної, тобто пізнавальної, діяльності, а ментальні процеси розглядає за допомогою мовних структур та явищ. З огляду на це, важливе завдання когнітивної лінгвістики полягає у дослідженні механізмів представлення людських знань шляхом співвіднесення ментальних структур з їхніми мовними корелятами.

Питанням, якими займається когнітивна лінгвістика, присвячені праці цілої низки дослідників [4; 5; 7; 8; 9; 10; 13 та ін.]. Когнітивний напрям у мовознавстві дав поштовх до виникнення фреймової семантики [11; 12; 15 та ін.], яка, окрім того, вивчає функціонування та взаємозв'язок ментальних (зокрема, фреймових) і мовних структур. Однак на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки питання мовної реалізації фреймів залишається малодослідженим.

Актуальність статті зумовлена недостатнім вивченням фреймових структур, що описують зовнішність людини в художньому дискурсі. Матеріалом дослідження слугував роман німецького письменника Ліона Фейхтвангера «Ієфай та його дочка».

Метою розвідки є аналіз фреймових структур, які змальовують зовнішній вигляд персонажів, та визначення їхньої ролі щодо відтворення зв'язку зовнішності та характеру літературних героїв.

Фрейми розглядаємо як особливі когнітивні утворення, що складаються з терміналів. Фреймові структури кваліфікуємо як об'єднання лексико-синтаксичних структур, що представляють відповідні фрейми в дискурсі [3, с. 64]. До складу фреймових структур входять термінальні елементи.

Фрейм «ЗОВНІШНІСТЬ» розглядаємо як когнітивну структуру, в основі якої лежать категоріальні знання про зовнішній вигляд людини, зафіксовані в лексикографічних джерелах. На основі словникових дефініцій визначаємо основні терміналі фрейму *ZOVNISHNIST' (DAS AUßERE)*: ОБЛИЧЧЯ (*das Gesicht*), СТАТУРА (*die Gestalt*), ОДЯГ (*die Kleidung*) [2, с. 314].

Для аналізу фреймових структур на позначення зовнішньої характеристики людини звернімося до роману Ліона Фейхтвангера «Ієфай та його дочка». Л. Фейхтвангер (нім. *Lion Feuchtwanger*) (*7 липня 1884, Мюнхен – †21 грудня 1958, Лос-Анджелес) [6] – видатний німецький письменник минулого століття, який працював переважно в жанрі історичного роману.

У своїх творах Л. Фейхтвангер торкнувся багатьох подій, починаючи з глибокої давнини до сучасної йому епохи, і всі ці події знайшли в його романах блискуче відображення. У дорослому віці він займався методичним, науковим вивченням Біблії. Усім своїм вихованням, світоглядом, а також швидко зростаючим антисемітизмом у Німеччині в першій половині ХХ ст. Л. Фейхтвангер був підготовлений до створення творів, пов'язаних із життям та історією його народу [1]. Серед таких книг важливе місце посідає роман «Ієфай та його дочка» (1932–1945). Цей твір – одна з найвидатніших праць письменника, в основі якої лежить сюжет із Біблії (Книга Суддів Ізраїлевих, XI–XII). Основна тематика роману – це відповідальність перед Богом і людьми.

Головним героєм твору є Ієфай – позашлюбний син судді і п'ятий суддя в Ізраїлі. Ієфай постає в романі молодим, веселим, безстрашним; він відчуває, що на нього чекає велике майбутнє.

Ієфай середнього зросту (*mittlerer Wuchs*), проте порівняно з іншими персонажами твору він виглядає великим (*groß*), широким (*breit*), іноді навіть здається, що він заповнює собою всю кімнату (*den Raum füllend*).

Не менш важливою постаттю роману «Ієфай та його дочка» є образ первосвященника Авіама – у фізичному і психологічному плані антипод Ієфая. Авіам був фізично немічним (*der schwächliche Priester*), але розумним, хитрим і надзвичайно марнославним. Якби йому вдалося стати суддею, він сам би залюбки керував містом. Однак Авіам розумів, що, на свій превеликий жаль, він був би слабким суддею, нездатним захистити Гілеад від ворогів. І його вибір пав на Ієфая. Однак священник висунув такі умови, котрі Ієфай відмовився виконувати. Цей важливий епізод у книзі – зав'язка всіх подальших стосунків Авіама та Ієфая і певною мірою усього сюжету.

Відносини Ієфая та Авіама – один із сюжетних стержнів роману. Незважаючи на те, що первосвященник у всіх своїх поглядах і практичних пропозиціях був правим, він не відчував підтримки з боку Ієфая, котрий відхилив Авіама разом з його судженнями, сприймаючи духівника як розумну, але надзвичайно підступну і чужу йому, гордому і волелюбному Ієфаєві, людину. І все це, незважаючи на те, що Авіам прагнув до тієї самої мети і вважав себе другом Ієфая. Кінець первосвященника сумний: перебуваючи, як йому здавалось, у заключній фазі реалізації своїх честолюбних прагнень, він почуває себе покинутим і помирає.

Впродовж усього твору автор неодноразово зупиняється на описі зовнішності цього персонажа: *Klein auf seinen schwachen Beinen stand er an die Stadtmauer gelehnt, sich stützend auf seinen Stab* [14, с. 38]. Як бачимо, це людина невеликого зросту (*klein*), зі слабкими ногами (*schwache Beinen*), які не здатні витримати німічне тіло, а тому змушують чоловіка спиратись на палицю.

Таким чином, на противагу Іефаю, Авіам зображений німечною, однак дуже хитрою людиною, про що свідчить наступна фреймова структура: *Abijam hockte auf seiner Matte, alt, klein und dünn inmitten der vielen Hüllen. Auf dem kläglichen Leibe aber saß ein gewaltiger Kopf; das Gesicht war hager; mächtige Augen lagen tief in ihren Höhlen unter dicken, zusammengewachsenen Brauen, die große Nase höckerte über schmalen langen Lippen* [14, с. 14]. Термінал «Статура» («Gestalt») характеризують термінальні елементи, представлені прикметниками *alt* (старий), *klein* (малий), *dünn* (худий), у нього жалюгідне тіло (*klägliches Leibe*), величезна голова (*ein gewaltiger Kopf*), худе обличчя (*das Gesicht war hager*), величезні очі, розміщені глибоко в очницях (*mächtige Augen lagen tief in ihren Höhlen*), густі, зрощені брови (*dicke, zusammengewachsene Brauen*), великий ніс (*die große Nase*), тонкі, довгі губи (*schmale lange Lippen*). Завдяки цим термінальним елементам можемо судити про Авіама як про обділену красою і силою людину.

Наведені фреймові структури описують зовнішність героя твору, що певною мірою доповнює його характер. Адже з твору відомо, що, окрім того, що це чоловік похилого віку (*alt*), а тому з чималим життєвим досвідом, він володіє підступною вдачею, знає слабкі сторони людей і вміє ними маніпулювати.

Авіам – служитель Божий, посередник між Богом і людьми. Своє високе призначення він вбачає у зверненні до Бога, щоб дізнатись Його волю: *Die Gehilfen hatten Quellwasser herbeigeschafft, damit wuschen sie Abijam von Kopf bis zu den Füßen. Dann taten sie ihm das weiße Priesterlinnen an. Darüber legten sie den Efod, einen nur bis zu den Hüften reichenden, viereckigen Mantel aus schwerem, blauem Stoff mit einer Öffnung für den Kopf, an den Kopf, an den Ecken besetzt mit den Urim und Tumim, den aus Edelstein geschnittenen Täfelchen, die den Hauch des Gottes übertrugen* [14, с. 46]. Про звичаї і важливість цієї місії ми дізнаємось завдяки термінальним елементам, які описують одяг, що, як відомо, становить невід’ємний елемент зовнішнього вигляду людини: білий одяг священника (*das weiße Priesterlinnen*), ефод – чотирикутний плащ із важкої синьої матерії (*viereckiger Mantel aus schwerem, blauem Stoff*), із прикріпленими табличками урім і туммим, за допомогою яких первосвященик звертався до Бога (*besetzt mit den Urim und Tumim*).

Аналіз фреймової структури на позначення зовнішності Авіама дає змогу простежити, наскільки важливим і непорушним був обряд зустрічі зі всемогутнім Богом, наскільки ревно й точно треба було дотримуватись усіх формальностей такого ритуалу, адже недотримання правил і заповідей Божих каралось найчастіше смертю, яку насилвав сам Господь: *Abijam, nun die Entscheidung kam, lag schlaff und kläglich und fühlte schmerzhaft die Schwäche seines Körpers... Seine alten Finger zitterten so, dass sie die heiligen Täfelchen kaum mehr halten konnten, sein magerer Leib krampfte sich in reißender Spannung. Nichts war im Zelt als sein röchelndes Atmen... Er sackte vollends zusammen, sterbensmüde, bar aller Gedanken* [14, с. 49].

У наведеному уривку значна увага приділена змалюванню зовнішнього вигляду Авіама під час сакральної зустрічі з Богом. Термінальні елементи з негативним оцінним значенням, що представляють термінал «Тіло» («Körper») – *die Schwäche seines Körpers* (тілесна слабкість), *schlaff und kläglich* (жалюгідний і в’ялий), *seine alten Finger zitterten* (старі тремтячі пальці), *röchelndes Atmen* (хрипле дихання), *magerer Leib* (худюче тіло) – яскраво демонструють ставлення автора до цього персонажа.

Роман «Іефай та його дочка» насичений фреймовими структурами, в яких присутній опис зовнішності, побудований на контрасті. До цього стилістичного прийому автор вдається, зокрема, протиставляючи нікчемного Авіама всемогутньому Богу: *Der Priester schloss die Augen. Nun zitterte sein ganzer armseliger Leib, Schweiß brach ihm aus, in seinem Innern sah er das furchtbare Antlitz Jahwes, überaus streng und dennoch mild, mit den riesigen Feueraugen und dem Horn der Kraft und der Fülle, das mächtig aus der Stirn ragte* [14, с. 48]. Закриті очі священника (*der Priester schloss die Augen*) свідчать про його величезний страх перед Богом. Кожна клітинка його німечної плоті відчувала Божу присутність: жалюгідне тіло тряслось (*armseliger Leib zitterte*) і вкрилось потом (*Schweiß brach ihm aus*), коли він узрів величезні вогняні очі Бога Єгови (*riesige Feueraugen Jahwes*).

Як бачимо, фреймові структури на позначення зовнішнього вигляду застосовані автором також у зображенні Бога, який з’явився перед священником. Авіам побачив Господа своїм внутрішнім зором (*in seinem Innern*) і затремтів перед Його суворим образом. Єгова постав перед наляканим чоловіком як божество зі страшним обличчям (*das furchtbare Antlitz*). Значення цього образу підсилюється завдяки використанню протиставлення: надзвичайно суворий і водночас добрий (*überaus streng und dennoch mild*), очі величезні й вогняні (*mit den riesigen Feueraugen*), а на лобі ріг влади й достатку (*mit dem Horn der Kraft und der Fülle, das mächtig aus der Stirn ragte*).

Наведена фреймова структура демонструє велич, силу й могутність Бога, що ще більше підкреслює жалюгідний та нікчемний образ Авіама. Його пальці дрижать (*seine alten Finger zitterten*), його тіло стискалось в судамах (*magerer Leib krampfte sich in reißender Spannung*), а трохи згодом розм’якло, відчувачи смертельну втому (*er sackte vollends zusammen, sterbensmüde*). Подих священника хриплий (*sein röchelndes Atmen*), що свідчить про сильний переляк і велике потрясіння: *...klein und doch bedrohlich stand er vor ihm* [14, с. 54]. Проте лише перед Богом Авіам не приховує свій страх, у поведженні з іншими він демонструє суворість, рішучість та непохитність.

Наступна фреймова структура описує статуру священника. При цьому автор називає його жалюгідною постаттю, що ховається під широким одягом: *...erbärmliche Gestalt verbergend unter weiten Hüllen* [14, с. 58], його рука легка і кістлява: *...die leichte, knochige Hand* [14, с. 59].

Хитрий, підступний і корисливий священник вміє досягати своїх цілей. Його мало хвилюють почуття людей, передусім, його цікавить зиск від прийнятого рішення: *Er stand, gestützt auf seinen Stab, schwach, gebrechlich, der Kopf saß lächerlich groß auf dem kleinen Leib; doch unter den dicken, zusammengewachsenen Brauen blickten wild und mächtig die entschlossenen Augen* [14, с. 233]. На вигляд священник слабкий і кволий (*schwach, gebrechlich*),

голова велика, а тіло маленьке (*der Kopf saß lächerlich groß auf dem kleinen Leib*). Проте, незважаючи на такий кволий вигляд, його очі рішучі і грізні (*die entschlossenen Augen*), а погляд із-під густих брів випромінює впевненість і непохитність у прийнятті рішень.

Наприкінці роману Авіам постає інакшим, несхожим на свій попередній образ. Його зовнішній вигляд відтворений у фреймовій структурі, що описує зміни, які відбулися з ним: *Abijam, so jäh und grimmig enttäuscht, wurde aschfahl* [14, с. 382]. Люта помста Іефая таки знаходить свою жертву в особі священика і залишає свій відбиток на його зблідлому від жорстокого розчарування обличчі (*Abijam ... wurde aschfahl*).

Отже, на основі проаналізованих фреймових структур ми дійшли висновків, що в романі Ліона Фейхтвангера «Іефай та його дочка» значна увага приділяється зовнішній характеристиці персонажів, що дає змогу авторові багатогранно представити своїх героїв, за допомогою зовнішніх ознак розкриваючи також їхні характери. Перспективою розвідок у цьому напрямі може стати дослідження фреймових структур, які описують взаємини між людьми на прикладі взаємовідносин між персонажами в літературно-художньому дискурсі.

Література:

1. Іеффай і його дочка. URL: <http://libros.am/book/read/id/176620/slug/ieffaj-i-ego-doch>.
2. Козак С.В. Фреймові структури на позначення зовнішності людини в літературно-художньому дискурсі. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / гол. ред. Н.Л. Іваницька. 2014. Вип. 19. С. 313–317.
3. Козак С.В. Роль фреймових структур на позначення природи у відображенні почуттів людини в німецькомовному поетичному дискурсі. Одеський лінгвістичний вісник національного університету «Одеська юридична академія». 2016. № 7. 290 с. С. 64–66.
4. Кравченко А.В. Язык и восприятие. Когнитивные аспекты языковой категоризации. Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1996. 159 с.
5. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. М.: РАН, 1997. 331 с.
6. Ліон Фейхтвангер. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ліон_Фейхтвангер.
7. Полюжин М.М. Функціональні і когнітивні аспекти англійського словотворення. Ужгород: Закарпаття, 1999. 237 с.
8. Приходько А.М. Синтаксис естественного языка в фокусе когнитивно-дискурсивной парадигмы. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2003. № 609. С. 84–88.
9. Селиванова Е.А. Теоретические основы когнитивной ономазиологии. Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. Черкаси, 1999. Вип. 11. С. 3–12.
10. Шаховский В.И. Эмотиология в свете когнитивной парадигмы языкознания. К юбилею ученого: Сб. науч. тр., посвященных юбилею Е.С. Кубряковой. М.: Моск. гос. пед. ун-т, 1997. С. 130–135.
11. Cercone N., McCalla G. The Knowledge Frontier. Essays in the Representation of Knowledge. New York, 1987. 240 p.
12. Charniak E. A Framed Painting: the Representation of a Common Sense Knowledge Fragment. Cognitive Science. 1977. No 1. P. 355–394.
13. Cruse D.A. Cognitive Linguistics and Word Meaning: Taylor on Linguistic Categorization. Review article. Journal of Linguistics. 1992. No 28. P. 165–183.
14. Feuchtwanger L. Jefta und seine Tochter. St. Petersburg: Korona print, KARO, 2004. 416 S.
15. Minsky M. Frame-System Theory. Thinking. Cambridge: Mass, 1977. P. 355–376.

Анотація

С. КОЗАК. РОЛЬ ФРЕЙМОВИХ СТРУКТУР У ВІДОБРАЖЕННІ ЗОВНІШНОСТІ ЛІТЕРАТУРНИХ ПЕРСОНАЖІВ (на матеріалі німецькомовного художнього дискурсу)

У статті досліджуються фреймові структури, що описують зовнішність літературних персонажів у німецькомовному художньому дискурсі. Аналіз здійснено на матеріалі роману німецького письменника Ліона Фейхтвангера «Іефай та його дочка». Визначено роль проаналізованих фреймових структур у відтворенні зв'язку зовнішності та характеру літературних героїв.

Ключові слова: фрейм, фреймова структура, термінал, термінальний елемент, персонаж, художній дискурс.

Аннотация

С. КОЗАК. РОЛЬ ФРЕЙМОВЫХ СТРУКТУР В ИЗОБРАЖЕНИИ ВНЕШНОСТИ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПЕРСОНАЖЕЙ (на материале немецкоязычного художественного дискурса)

В статье исследуются фреймовые структуры, описывающие внешность литературных персонажей в немецкоязычном художественном дискурсе. Анализ проведен на материале романа немецкого писателя Лиона Фейхтвангера «Иеффай и его дочь». Определена роль проанализированных фреймовых структур в установлении связи внешности и характера литературных героев.

Ключевые слова: фрейм, фреймовая структура, терминал, терминальный элемент, персонаж, художественный дискурс.

Summary

**S. KOZAK. THE ROLE OF THE FRAME STRUCTURES
IN THE REPRESENTATION OF LITERARY CHARACTERS' APPEARANCE
(on the material of the German language fiction discourse)**

The article deals with the frame structures which describe the appearance of the literary characters in the German language fiction discourse. The analysis has been carried out on the material of the novel of the German writer Lion Feuchtwanger “Jephthah and his Daughter”. The role of the analyzed frame structures in the detection of the correlation between the appearance and character of the literary personages has been determined.

Key words: frame, frame structure, terminal, terminal element, character, fiction discourse.